

Keskustelua

Uskontotiede ja uskonnonfilosofia: kommentti Ilkka Pyysiäiselle (Sami Pihlström)

Tieteessä tapahtuu -lehden numerossa 5/2001 julkaisemassaan kirjoituksessa "Reduktio kielletty! Sortumisvaara!" Ilkka Pyysiäinen hyökkää niin kiinnostavalla tavalla saman lehden numerossa 4/2001 esittämäni reduktionismin kritiikkiä vastaan, etten malta olla puuttumatta vielä lyhyellä kommentilla keskusteluun.

Minulla ei ole mitään syytä kiistää Pyysiäisen tai muiden uskontotieteellisten reduktionistien käyttämän metodologian *tieteellistä* arvoa. Voin myöntää oikeaksi Pyysiäisen huomion, jonka mukaan "koko tieteellisen tutkimuksen idea on reduktiossa" siinä mielessä, että "jotakin selitetään jollakin toisella", kuten myös hänen muistutuksensa siitä, ettei mikään ole luonnostaan reduktiota vaan kyseessä on aina "tutkijan tulkinta asiasta" (s. 13). Hänen erottelunsa erilaisten reduktion lajien (ontologinen, teoreettinen, looginen, kausaalinen) välillä ovat niin ikään havainnollisia. En myöskään usko, että olisin Pyysiäisen kanssa eri mieltä mistään erityisistä kognitiivisen uskonnotutkimuksen tuottamista tieteellisistä tuloksista - tai ainakaan en usko, että minulla voisi olla kunnollisia perusteita tällaisten erimielisyyksien ilmaisemiseen. Jottei kiistamme ajautuisi sivuraiteille, haluan täsmentää, että kritiikkini hänen näkemyksiään kohtaan oli esitetty nimenomaan *filosofian* (ja erityisesti uskonnonfilosofian), ei uskontotieteen sisäisen metodikeskustelun perspektiivistä.

En siis suinkaan ole uskontotieteen filosofisiin taustaoletuksiin puretuilla puheenvuoroillani pyrkinyt uudistamaan uskontotieteen metodologiaa (enkä kehottanut uskontotieteilijöitä rakentamaan "uutta tieteellisesti kestäväää ja globaalaa uskontoa"; vrt. s. 14) vaan nostamaan esiin eräitä filosofisia ongelmia, joita erityistieteilijät (tässä tapauksessa kognitiivisen paradigman puitteissa toimivat uskonnon tutkijat) eivät yleensä halua nähdä. Tämä on mielestäni yleisemminkin filosofian tehtävä - ongelmien ylläpitäminen tai jopa niiden vaaliminen siellä, missä niitä ei tavallisesti havaita. Filosofia ei saavuta "tuloksia" tai "edistystä" (eikä siis "ratkaise" ongelmiaan) samassa mielessä kuin tieteet; myös sen omat menetelmät ovat jatkuvasti avoimia itsekritiikille. Tämä pätee myös uskonnonfilosofiaan ja uskontotieteen tieteenfilosofiaan.

Pyysiäistä kommentoimissani olen esittänyt, etteivät kognitiivisesti suuntautuneen uskontotieteen tulokset, niin tieteellisesti mielenkiintoisia kuin ne ehkä ovatkin ja niin lujaan metodologiaan kuin ne perustuvatkin, filosofisesta näkökulmasta katsottuna välttämättä tarjoa kaikkein hedelmällisintä ymmärrystä uskonnoiksi kutumistamme ilmiöistä. On toki heti lisättävä, ettei tässä ole käytetty sanaa "uskonto" missään kurinalaisessa uskontotieteellisessä merkityksessä. Mutta filosofin ei uskoakseni tarvitse tästä välittää: jotta uskontotieteellisen tutkimuksen relevanssista uskonnollisuuden ymmärtämisessä voitaisiin filosofisesti keskustella, käsitettä "uskonto" ei tarvitse eikä pidä "operationalisoida" (yksi Pyysiäisen lempitermejä!) empirisen tutkimuksen käsitteeksi. Kyse on empirististä tutkimusta yleisemmästä filosofisesta problematisoinnista. Eihän myöskään filosofi, joka pohtii, tarjoaako alkeishiukkasfysiikka kattavan kuvan siitä, mitä voimme nimittää "olemiseksi" tai "maailmaksi", pyri operationalisoimaan olemisen tai maailman käsitteitä fyysikon hyväksymällä tavalla. Kuinka hän voisikaan?

Uskonollisuuden ymmärtämiseen liittyvien monitahoisten ongelmien avaaminen ja avoimeksi jättäminen on myös jotakin aivan muuta kuin yritys "osoittaa apriorisesti, mikä on spesifisti uskonnollista" (s. 14). Moiseen mahdollomaan ja toivottomaan yritykseen filosofin ei tietenkään kannata ryhtyä. Yhtä absurdia olisi väittää, että Jumalan käsitettä pitäisi ryhtyä käyttämään uskontotieteessä selittävänä käsitteenä (vrt. s. 13). Silti filosofi, käsitteittensä empiristisestä "operationalisoinnista" kieltäytyessään, voi pohtia uskontotieteellisen jumala-kategorian ja uskonnonharjoituksen sisäisen Jumala-diskurssin suhdetta - eikä tällainen pohdinta ole puhtaasti uskontotieteellistä vaan uskonnon- ja tieteenfilosofista.

Vaikka uskontotieteilijät itse eivät ehkä halua käsitellä tämäntapaisia filosofisia ongelmia - eikä heidän uskontotieteilijöinä tarvitsekaan - filosofi voi muistuttaa, että uskontotieteen, teologian, uskonnonfilosofian ja

uskonnonharjoituksen väliset suhteet ovat paljon mutkikkaampia kuin ensisilmäykseltä saattaisi näyttää. Uskontotieteen yhteydessä esitetty reduktionismin kritiikki ei ole puhtaasti metodologista, jos tällä tarkoitetaan vain uskontotieteen sisäistä metodikeskustelua. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että se olisi vain "ideologista" (s. 15). Se on parhaimmillaan filosofista kritiikkiä, joka koskee uskontotieteen ja eräiden muiden inhimillisen järjenkäytön muotojen suhdetta. Jos tätä kutsutaan ideologisten valintojen tekemiseksi, sitten filosofia on ideologiaa täynnä.

Toisaalta haluan myöntää, että filosofian ja erityistieteiden on elettävä läheisessä yhteydessä toisiinsa eikä filosofisilla kysymyksenasetteluilla ole mitään apriorista etusijaa tieteen sisäisiin ongelmiin nähden. Filosofia ei voi kertoa, mistä jossakin empiirisessä tutkimuksessa todella on kyse. Näillä kohdin havaitsen kyllä oman positioni horjuvuuden, joka kuitenkin lienee refleksiivisyyteen pyrkivän filosofisen positio tyypillinen ominaisuus. En oikein osaa sanoa, kuinka tätä kiistaa voitaisiin jatkaa. Uskontotieteellisen reduktiokeskustelun filosofinen kritiikki ajautuu varsin nopeasti filosofian itsensä luonnetta koskevaksi metafilosofoinniksi.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian dosentti ja Suomen Akatemian tutkijatohtori.

Darwinistiset kommentit Tammisalolle (Tatu Vanhanen)

Osmo Tammisalo huomauttaa darwinistisissa kommenteissaan Niiniluodolle (Tieteessä tapahtuu 5/2001), että Ahmavaaran ja Vanhasen tuore kirja *Geenien tulo yhteiskuntatieteisiin* on oikeistokonservatiivinen, ja jatkaa: "Teos on hyvä esimerkki siitä, kuinka sosiobiologian tietämys on aivan liian tärkeä asia, jotta sen voisi jättää eriarvoisuutta puolustavien konservatiivien käsiin". Tammisalo näyttää sekoittaneen toteamuksen eriarvoisuuden olemassaolosta sen puolustamiseen.

Olemme kirjassa kiinnittäneet huomiota lukemattomissa eri muodoissa esiintyvään ihmisten väliseen sosiaaliseen eriarvoisuuteen ja esittäneet ilmiön merkittävimmäksi selitykseksi yksilöiden geneettistä erilaisuutta, mistä johtuen ihmisten välillä on suuria eroja heidän sosiaaliseen ja taloudelliseen asemaansa vaikuttavissa kyvyissä ja muissa ominaisuuksissa. Yksilöiden geneettinen erilaisuus on tosiasia, jota Tammisalo ei halunnut kiistää. Geneettisestä erilaisuudesta on seurauksena ihmisten sosiaalisessa ja taloudellisessa asemassa esiintyvä erilaisuus, joka usein tulkitaan eriarvoisuudeksi. Esittämämme teesin mukaan perimmäisenä selityksenä ihmisten eriarvoisuudelle on heidän geneettinen erilaisuutensa, vaikka se ei toki ole ainoa asiaan vaikuttava tekijä. Ilmiasu on aina sekä perimän että ympäristön vaikutuksen alaisena. Me olemme tämän tosiasian ja riippuvuussuhteen todenneet. Emme ole sitä puolustaneet, eikä se tarvitse puolustamista sen enempää kuin painovoimalaki, mikä selittää kappaleiden putoamisen maahan.

Jos geneettisestä erilaisuudesta johtuvan eriarvoisuuden tilalla käytettäisiin painovoimasta johtuvaa kappaleiden putoamista maahan, Tammisalon argumentaatio Ahmavaaran ja Vanhasen oikeistokonservatiivisuudesta voitaisiin hieman mukailien esittää

seuraavassa muodossa: "Ahmavaara ja Vanhanen ovat oikeistokonservatiiveja, koska he puolustavat kappaleiden putoamista maahan".

Kirjassa on viitattu monessa muodossa esiintyvään eriarvoisuuteen ja sille on esitetty teoreettinen selitys, jona on yksilöiden geneettinen erilaisuus ja siitä aiheutuva kykyjen ja ominaisuuksien vaihtelu. Teesinä on, että geneettinen vaihtelu selittää suuremman osan eriarvoisuudesta ja sen pysyvyydestä kuin mikään muu yksityinen tekijäryhmä. Ei ihmisten geneettinen erilaisuus katoa, vaikka sen kuinka kieltäisi, eivätkä kappaleet lakkaa putoamasta maahan, vaikka kuinka haluaisi kieltää painovoiman olemassaolon.

Kirjoittaja on Tampereen yliopiston valtio-opin emeritusprofessori.